

มิติความเป็นชุมชนระดับการรวมกลุ่มในพื้นที่สาธารณะ: กรณีศึกษา แพลตตินแดง¹ Community Dimension in Public Space, the case of the Din Daeng Flat

พรนิภา วงศ์พราวมาศ

นักศึกษาลัทธิสุตรสถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพิชชา ไทวิชัย

ภาควิชาสถาปัตยกรรม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

โครงการแพลตตินแดงเป็นแพลตฟอร์มแรกในประเทศไทยที่มีแนวคิดการก่อสร้างด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบต่างประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ.2506 มีผู้อยู่อาศัยที่ใช้งานอาคารกันอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน สังคมภายนอกมองเห็นว่าสภาพการอยู่อาศัยแบบอาคารแพลตตินั้นเป็นแหล่งความสัมพันธ์ ความไม่เป็นมิตร การไม่เอื้ออาทรต่อกัน สิ่งเหล่านี้อาจเป็นมุมมองการตัดสินที่ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในสังคม

จากการสำรวจภาคสนามในเบื้องต้น ผู้ศึกษาพบว่าผู้อยู่อาศัยในโครงการแพลตตินแดงนั้นมีการรวมกลุ่มเพื่อการประกอบอาชีพ การทำกิจกรรมที่มีความสนใจร่วมกัน มีการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างเพื่อนบ้าน และเครือข่าย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงเครือข่ายความสัมพันธ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในสภาพการอยู่อาศัยแบบอาคารแพลต

บทความนี้นำเสนอการศึกษามิติความเป็นชุมชนระดับการรวมกลุ่มของผู้ใช้พื้นที่สาธารณะบริเวณใต้ถุนอาคารและพื้นที่ระหว่างอาคารแพลต 5-8 ใช้วิธีดำเนินการวิจัยโดยการสุ่มตัวอย่างแบบสะดวกสบาย (Convenience Sampling) เพื่อเป็นกลุ่มตัวอย่างการศึกษาและคลี่คลายความซับซ้อนของความสัมพันธ์อันหลากหลาย โดยใช้ทฤษฎีและเครื่องมือในการอธิบายมิติความสัมพันธ์เชิงสังคมและชุมชน รวมถึงการศึกษาวเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชนแต่ละรูปแบบที่เกิดขึ้นในโครงการแพลตตินแดง

คำสำคัญ: ชุมชน, ความเป็นชุมชน, การรวมกลุ่ม, พื้นที่สาธารณะ, แพลตตินแดง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง มิติความเป็นชุมชนของผู้อยู่อาศัยในเคหะสงเคราะห์: กรณีศึกษา แพลตตินแดง. ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต และปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ภาควิชาสถาปัตยกรรม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Abstract:

The Din Dang Flat is the first apartment in Thailand that get the idea from western achitecture since 2506 and have many dwellers until present. Outsiders could think here is a slum, unfriendly and ungenerous which are the negative thinking that caused inequitable in social.

In the primary research, the researcher found that the dwellers have group to do occupational activities and good relation between neighborhoods. These are show the connection between people who live in The Din Dang Flat.

This article is said to Study the dimensions of group community who lives in the basement and between building 5-8 area. This research is randomly based on people by Convenience Sampling use the education to be the case study and unravel complexity of the various relationship, using the theory and tools to explain dimensions of social and community.

Keyword: community, community dimension, collective level, public space, the Din Daeng flat

1. บทนำ

ประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ปี พ.ศ.2504-2509 โดยพยายามพัฒนาจากประเทศเกษตรกรรมสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมและธุรกิจการค้า กรุงเทพมหานครจึงเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการศึกษา รวมถึงการหลั่งไหลของประชากรเข้าสู่กรุงเทพฯ ทั้งแบบชั่วคราวและแบบถาวร (ขวลิต นิตยะ, 2544: 1) จึงทำให้เป็นจังหวัดที่มีประชากรอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นและหลากหลาย ความต้องการที่อยู่อาศัยมีอัตราการเติบโตที่รวดเร็วก่อนให้เกิดภาวะราคาที่ดินที่สูงมากขึ้นตามความเจริญก้าวหน้าของสังคม จึงมีการพัฒนาระบบที่อยู่อาศัยเพื่อเป็นการประหยัดเนื้อที่ดินและสามารถสร้างที่อยู่อาศัยให้ได้จำนวนมากในเนื้อที่ดินน้อย โดยการสร้างตึกสูงขึ้นไปหลายๆ ชั้น กันเป็นห้องแบบในต่างประเทศ หรือที่เรียกว่า “อาคารห้องชุด” (Flat) อยู่ในระยะกลางใจเมือง เพื่อตอบสนองความต้องการความสะดวกสบาย ใกล้สถานที่ทำงานและสิ่งอำนวยความสะดวก

อาคารห้องชุด หรือ แพลต ได้ถูกออกแบบรูปลักษณะอาคารและพื้นที่ใช้สอยส่วนต่างๆ โดยสถาปนิกหรือนักออกแบบให้มีลักษณะซ้ำๆ เหมือนๆ กัน โดยมีพื้นที่ส่วนสาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวเพื่อให้สอดคล้องกับความจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตประจำวัน ผู้อยู่อาศัยภายในอาคารห้องชุดมีครอบครัว การประกอบอาชีพ กิจกรรม และการดำรงชีวิตอันหลากหลายที่ไม่มีใครเห็น จึงเกิดคำถามของการศึกษาครั้งนี้ว่า ภายใต้รูปลักษณะของอาคารห้องชุดที่ถูกออกแบบให้ซ้ำๆ เหมือนๆ กัน เป็นที่น่าสนใจว่าชีวิตประจำวันของผู้อยู่อาศัยภายในอาคารห้องชุดแต่ละหน่วยย่อยเป็นอย่างไร มีการใช้สอยพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ส่วนสาธารณะเพื่อกิจกรรมใดบ้าง รวมถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้อยู่อาศัยในแต่ละหน่วยย่อยจนเกิดเป็นหน่วยรวมเป็นเช่นไร

เมื่อกล่าวถึงสถาปัตยกรรมแบบแพลต แพลตดินแดงเป็นแพลตแห่งแรกในประเทศไทยที่มีอายุการใช้งานและผู้อยู่อาศัยกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ.2506 เป็นแหล่งรวมผู้อยู่อาศัยที่เข้ามาพักอาศัยและประกอบอาชีพอันหลากหลายเป็นจำนวนมาก แพลตดินแดงในปัจจุบันมีสภาพทรุดโทรมทั้งด้านตัวอาคารและสาธารณูปโภค โดยเฉพาะอาคารที่มีสภาพการใช้งานมานานกว่า 40 ปี แรงสั่นสะเทือนจากปริมาณการใช้ระบบขนส่งและรถบรรทุกทุกหนที่เพิ่มมากขึ้น รวมถึงการใช้ประโยชน์อาคารอย่างไม่ถูกต้อง เช่น มีการต่อเติมชั้นลอยภายในห้อง การใช้ปล่องขยะผิดวิธี การเคหะแห่งชาติจึงมีแนวคิดในการแก้ไขปัญหาโดยการวางแผนโครงการฟื้นฟูเมืองชุมชนดินแดงตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 เพื่อสร้างอาคารใหม่ทดแทนอาคารเก่าที่เสื่อมสภาพ (วันชัย วัฒนศัพท์คณะ, 2548:15-44) แต่การฟื้นฟูเมืองในมุมมองของผู้อยู่อาศัยในแพลตดินแดง คือ การทำสี่อาคารใหม่ ความสะอาด แสงสว่างที่เหมาะสม การจัดสถานที่เพื่อรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เช่น สนามเด็กเล่น การจัดตลาดนัด การก่อตั้งชมรมต่างๆ เป็นต้น

ตัวอาคารของแพลตดินแดงนั้นอาจหมดอายุการใช้งานหากพิจารณาคุณค่าในเชิงสถาปัตยกรรม แต่คุณค่าที่ยังปรากฏอยู่และไม่ได้จำกัดขอบเขตเพียงระดับครัวเรือน แต่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ไปจนถึงการรวมกลุ่มและการก่อรูปทางสังคมและวัฒนธรรม การทำความเข้าใจความเข้าใจสิ่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อระบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบอาคารสูงได้ต่อไปในอนาคต

2. วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาลักษณะการใช้สอยพื้นที่และการปฏิสัมพันธ์กันในพื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะ
2. เพื่อศึกษาลักษณะการรวมกลุ่มในพื้นที่สาธารณะอันก่อให้เกิดรูปแบบของชุมชน
3. เพื่อนำเสนอมิติความเป็นชุมชนของผู้อยู่อาศัยในอาคารสูง อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยในอนาคต

3. วิธีการวิจัย

เนื่องจากผู้ศึกษาเป็นคนนอกชุมชน ส่งผลให้มีกรอบความคิดในวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่าง การศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “ชุมชน” และ “ความเป็นชุมชน” จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการใช้เป็นแนวทางการทำความเข้าใจชุมชนใดชุมชนหนึ่งได้อย่างเหมาะสมและบรรลุวัตถุประสงค์ รวมถึงการสรุปแนวคิดต่างๆ เพื่อสร้างวิธีการและเครื่องมือการเก็บข้อมูลก่อนการสำรวจภาคสนาม ผู้ศึกษาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลต่างๆ อันประกอบด้วยข้อมูล 4 ส่วน ดังนี้

- 1) แนวคิดเรื่องความเป็นชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชน รวมถึงระดับหรือขนาดของชุมชน
- 2) แนวคิดและทฤษฎีสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมมนุษย์
- 3) ข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่ศึกษาแฟลตดินแดง
- 4) พื้นที่ศึกษาเฉพาะบริเวณพื้นที่สาธารณะ

3.1. แนวคิดเรื่องความเป็นชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชน

3.1.1 ชุมชนและความเป็นชุมชน

คำว่า “ชุมชน” หรือ “Community” มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “Communitas” หมายความว่า “ส่วนรวม หรือ การแบ่งปัน” หรือ “common or shared” (Phyllis, 2004: 47) นอกจากนี้ยังปรากฏรากศัพท์ในภาษา Indo-European คือ “mei” ซึ่งหมายถึง การเปลี่ยนแปลง (change) หรือการแลกเปลี่ยน (exchange) และเมื่อนำมาสนธิกับคำว่า “kom” ซึ่งหมายถึง ด้วยกับ (with) จะได้คำว่า “kommein” ซึ่งหมายถึง “แบ่งปันโดยทั้งหมด” หรือ “share by all” (อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารสกุล, 2541: 9) จะเห็นได้ว่ารากศัพท์จากทั้งสองภาษาได้ให้ความหมายคำว่า “ชุมชน” ในแง่มุมของ “การแบ่งปัน”

“ชุมชน” เปรียบเสมือนการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่มีต่อกันในลักษณะของปัจเจกบุคคล ในขณะที่ “ความเป็นชุมชน” คือการที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมสร้างสรรค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมาเพื่อความเป็นไปของชุมชน โดยเป็นการก่อรูปเพื่อการเคลื่อนไหวและปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เป็นการสร้างพื้นที่หรือสร้างความมีตัวตนให้กับกลุ่มหรือชุมชนของตนเอง รวมถึงมีการจัดการกับความสัมพันธ์ที่เข้ามาสู่ชุมชนทั้งในแนวตั้งและแนวนอน

การจะพิจารณากลุ่มบุคคลใดใดที่มีการปฏิสัมพันธ์กันว่าเป็น “ชุมชน” หรือมี “ความเป็นชุมชน” หรือไม่และมิติใดบ้าง จำเป็นต้องใช้เครื่องมือในการช่วยพิจารณาองค์ประกอบ ผู้ศึกษาจึงเลือกเกณฑ์ในการพิจารณาเพื่ออธิบายมิติความเป็นชุมชนด้านต่างๆ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

Nabeel Hamdi (1997: 282-289) ได้แบ่งหลักในการพิจารณามิติความเป็นชุมชนออกเป็น 5 รูปแบบ

1) **Place – based Communities** คือ ชุมชนที่มีลักษณะทางกายภาพร่วมกัน เช่น อาศัยอยู่ในย่าน, เขต, พื้นที่เดียวกัน สำหรับการศึกษาครั้งนี้ เนื่องจากการศึกษากลุ่มผู้อยู่อาศัยในอาคารแฟลต ผู้ศึกษาจึงจำกัดความ “ลักษณะทางกายภาพร่วมกัน” ตามรูปแบบการอยู่อาศัยในพื้นที่ คือ ผู้อยู่อาศัยในชั้นเดียวกันและอาคารแฟลตเดียวกัน

2) **Communities of Cultures** คือ ชุมชนที่มีวัฒนธรรมและรากเหง้าทางสังคมที่เชื่อมโยงร่วมกัน มีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน มีมิตรภาพ ความเอื้ออาทร ความมั่นคงและความผูกพัน มีวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง ในที่นี้ผู้ศึกษาหมายความถึง เครือญาติ, ชาตัพันธ์, ภูมิสำเนา, ภาษา, ศาสนา หรือคติความเชื่อของสมาชิกในชุมชนที่มีร่วมกัน

3) **Communities of Interest** คือ ชุมชนที่มีความสนใจและชอบสอดคล้องต้องกัน แม้ว่าในทางกายภาพจะอยู่คนละพื้นที่กันก็ตาม ตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ร่วมกันทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช่ว่าตัวเงิน เนื่องจากความสนใจที่มีฐานของผลประโยชน์เป็นตัวเงิน อาจมีความหมายที่ซ้อนทับกับการประกอบอาชีพ ผู้ศึกษาจึงมุ่งเน้นความหมายของ Communities of Interest ไปที่กลุ่มสมาชิกที่มีความสนใจและชอบสอดคล้องต้องกันโดยมีฐานของผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน ทั้งกลุ่มที่มีการจดทะเบียนจัดตั้ง และกลุ่มไม่จัดตั้ง

4) **Communities of practice** คือ ชุมชนที่เชื่อมโยงกันผ่านวิชาชีพ หรืออาชีพลักษณะเดียวกัน มีการใช้ความรู้ ความสามารถอันเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกในชุมชนร่วมกัน ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงหมายความถึงกลุ่มสมาชิกที่มีการประกอบอาชีพเดียวกัน และการประกอบอาชีพพร้อมกัน เช่น กลุ่มผู้ค้าขายเหมือนกัน, บุคคลที่มีการติดต่อค้าขายซึ่งกัน, การประกอบอาชีพที่แตกต่างกันแต่อยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือช่วงเวลาเดียวกัน เป็นต้น

5) **Communities of Resistance** คือ ชุมชนที่เกิดขึ้นเพื่อร่วมต้านทานจากการมีภัยคุกคามร่วมกัน สมาชิกมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินชีวิตเพื่อรับมือกับผลกระทบที่เกิดขึ้น เนื่องจากพื้นที่แฟลตดินแดงมีการดำเนินโครงการฟื้นฟูเมืองดินแดง รูปแบบการฟื้นฟูคือการทุบรื้ออาคารเก่าที่หมดสภาพและสร้างอาคารใหม่ทดแทน แต่ในมุมมองของกลุ่มผู้อยู่อาศัยกลับเห็นว่าโครงการนี้เป็นภาวะคุกคามต่อสมาชิกในชุมชนจนเกิดปัญหาขัดแย้งกัน การศึกษานี้จึงมีการตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับความร่วมมือ, การจัดการบางอย่างร่วมกัน และการวางแผนอนาคตของสมาชิกที่เกี่ยวข้องกับสภาวะที่เกิดขึ้นในชุมชน

3.1.2 ความเข้มแข็งของชุมชน

แนวคิดการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนตามแนววัฒนธรรมชุมชนได้ถูกพัฒนาจนเกิดกระแส “แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง” ซึ่งถูกนำมาใช้ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน เนื่องจากเป็นแนวคิดที่ผสมผสานระหว่างความดั้งเดิมกับความเป็นสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว ความหมายของคำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” มีมุมมองมิติที่หลากหลาย ทั้งการพึ่งพาตนเองได้ของชุมชนท้องถิ่น ความสามารถในการบริหารจัดการ หรือเป้าหมายความสุขของชุมชน

ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง มีตัวชี้วัดหรือดัชนีเพื่อบอกระดับความเข้มแข็งของชุมชน (อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ, 2539: 224-261) โดยมีทฤษฎีและรากฐานที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขและกระบวนการเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็ง ดังนี้

- 1) ดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ คือ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน
- 2) ดัชนีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม คือ ความอิสระทางวัฒนธรรม
- 3) ดัชนีความเข้มแข็งทางการเมือง คือ การพึ่งตนเองทางการเมืองของชุมชน

เนื่องจากความเข้มแข็งของชุมชนมีประเด็นที่หลากหลายและซับซ้อน และบางประเด็น เช่น ความรู้สึก จิตสำนึก หรือจิตใจ อาจชี้วัดระดับความเข้มแข็งได้ยาก ผู้ศึกษาจึงใช้พื้นฐานแนวคิดการศึกษาจากดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง และส่วนหนึ่งขององค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชนของคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ (2542: 3) สรุปประเด็นการศึกษาที่จะนำไปสู่การศึกษาวิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชนแพลตฟอร์มแดง ประกอบด้วย

- 1) มีบุคลากรที่หลากหลายรวมตัวกันอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ อันได้แก่ รวมตัวกันในพื้นที่ใด ความถี่หรือความบ่อยครั้งในการรวมตัวกัน
- 2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวด้วยผลประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก อันได้แก่ จุดประสงค์หรือสาเหตุที่สมาชิกรวมตัวกัน การรักษากลยุทธ์ผลประโยชน์ การจัดการบางอย่างร่วมกัน
- 3) เรียนรู้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเป็นแนวราบ และติดต่อสื่อสารกันหลากหลายรูปแบบ อันได้แก่ การติดต่อปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิก การรู้จักเพื่อนสมาชิก ความสนิทสนม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- 4) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง อันได้แก่ กิจกรรมหลักและกิจกรรมรองของกลุ่ม หรือกิจกรรมอื่นๆ ที่สมาชิกสนใจแต่อาจไม่มีพื้นที่รองรับ รวมถึงการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน

3.1.3 ระดับหรือขนาดของชุมชน

จากการอธิบายความหมายของ “ชุมชน” “ความเป็นชุมชน” และ “ความเข้มแข็งของชุมชน” ล้วนมีปัจจัยเกี่ยวข้องเนื่องกับการรวมกลุ่มของ “คน” เป็นหลัก นั้นแสดงให้เห็นว่าการรวมกลุ่ม แรงขับเคลื่อน และบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน มีความเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มก้อนของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กัน หรือที่เรียกว่า “ระดับหรือขนาดของชุมชน”

ระดับของชุมชนที่มีผลต่อการก่อรูปทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ควรมีการตระหนักถึงระบบความสัมพันธ์และการชี้วัดความสุขที่เกิดขึ้นในชุมชน (อภิสิทธิ์ อารงวรกุล, 2544: 1-3) ดังนี้

1) **ระดับครัวเรือน (Domestic Level)** ชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันภายในครอบครัวหรือเครือญาติ โดยมีความสุขที่เกิดขึ้นในระดับครัวเรือน เช่น ครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า สมาชิกในบ้านไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน คนในครอบครัวมีเวลาให้กัน

2) **ระดับการรวมกลุ่ม (Relational Level & Collective Level)** ชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันโดยการสื่อสารและการร่วมกิจกรรมกัน เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกัน การรวมตัวกันเพื่อเรียนรู้และทำกิจกรรมต่างๆ ความสุขที่เกิดขึ้นในระดับการรวมกลุ่ม เช่น การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น การเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การให้ความร่วมมือในกิจกรรมของชุมชน

ระดับความสัมพันธ์และความสุขที่สมาชิกในชุมชนได้สร้างไว้นั้น เป็นทุนความรู้และทุนทางสังคมที่มีคุณค่าทางร่างกายและจิตใจ ทำให้สมาชิกในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความมั่นคงและมีความผูกพันต่อชุมชน ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

3.2.แนวคิดเรื่องสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมมนุษย์

มีผู้เคยศึกษา (วิลลิสท์ ทรวงูร, 2541: 237-250) กล่าวถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีอิทธิพลและเป็นตัวกำหนดให้เกิดพฤติกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้กันหรือนั่งติดกันในที่ทำงานมีโอกาสได้รู้จักกันอย่างสนิทสนมมากกว่าการนั่งห่างไกลกัน บุคคลที่อาศัยอยู่ในอาคารที่ต่างชั้นกันมีโอกาสที่จะใกล้ชิดกันน้อยจึงทำให้มีความสัมพันธ์ต่อกันน้อย นั้นแสดงให้เห็นว่าลักษณะของสภาพแวดล้อมแบบแยกบุคคลออกจากกัน (sociofugal) และแบบดึงดูดบุคคลเข้าหากัน (sociopetal) เป็นสิ่งเร้าที่มีผลต่อการพัฒนาสังคม

Kevin Lynch (1973: 131) ได้กล่าวถึงลักษณะการการจัดระยะตัวอาคารว่าควรให้ความสำคัญกับ “จัดวางกลุ่มอาคาร” (Module) เช่น การจัดวางให้ถูกทางทิศทาง (Orientation) การเข้า-ออกสู่ถนนใหญ่ (Access) นั้นเป็นไปอย่างง่ายดาย เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบหรือเพื่อความประหยัด ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายแก่สายตาเล็กน้อย (Visually monotonous) และไม่เอื้อต่อการติดต่อทางสังคม (Social Relationship) ของคนที่อยู่อาศัยในกลุ่มนั้น

ภาพที่ 1: แสดงการจัดวางกลุ่มอาคารตามทิศทางของถนน

ที่มา: เอื้อม อนันตศานต์. การออกแบบผังบริเวณในวิชาผังเมืองและสถาปัตยกรรม.

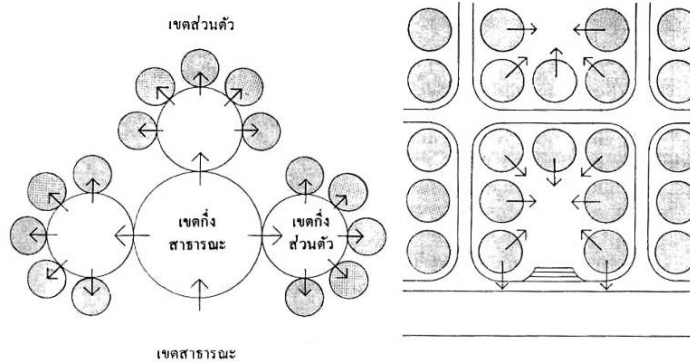
(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518), น.91.

จากแนวความคิดการจัดวางกลุ่มอาคารของ Kevin Lynch แสดงให้เห็นว่าการจัดวางกลุ่มอาคารตามทิศทางถนนนั้นสร้างความเบื่อหน่ายแก่สายตาและไม่กระตุ้นต่อการติดต่อทางสังคม จึงก่อให้เกิดประเด็นที่น่าสนใจว่า กลุ่มอาคารในพื้นที่แฟลตดินแดงที่มีรูปแบบลักษณะการจัดวางอาคารตามทิศทางของถนน จะมีการติดต่อทางสังคมมากหรือน้อยอย่างไรบ้าง ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงเลือกขอบเขตพื้นที่ศึกษาเฉพาะเป็นกลุ่มอาคารแฟลต 1-8 ซึ่งมีลักษณะการจัดวางอาคารตามทิศทางของถนนหรือเรียงหน้ากระดานตามที่ได้กล่าวไปข้างต้น

ภาพที่ 2: แสดงการจัดวางกลุ่มอาคารตามทิศทางถนนของพื้นที่ศึกษาเฉพาะแฟลต 1-8

Oscar Newman (1973: 51-77) ได้สรุปไว้ใน Defensible Space โดยให้ผู้อยู่อาศัยได้ตระหนักถึงลำดับขั้นของอาณาเขตครองครองจากเขตสาธารณะถึงเขตส่วนตัว เพื่อให้มีการสอดส่องการล่วงล้ำได้อย่างเหมาะสม โดยแบ่งการครอบครองอาณาเขตทางกายภาพเป็น 4 ระดับ คือ 1) Private อาณาเขตส่วนตัว 2) Semi - Private อาณาเขตกึ่งส่วนตัว 3) Semi - Public อาณาเขตกึ่งสาธารณะ และ 4) Public อาณาเขตสาธารณะ

ภาพที่ 3 : แสดงการจัดให้มีลำดับขั้นของอาณาเขตครอบครองจากเขตสาธารณะถึงเขตส่วนตัว

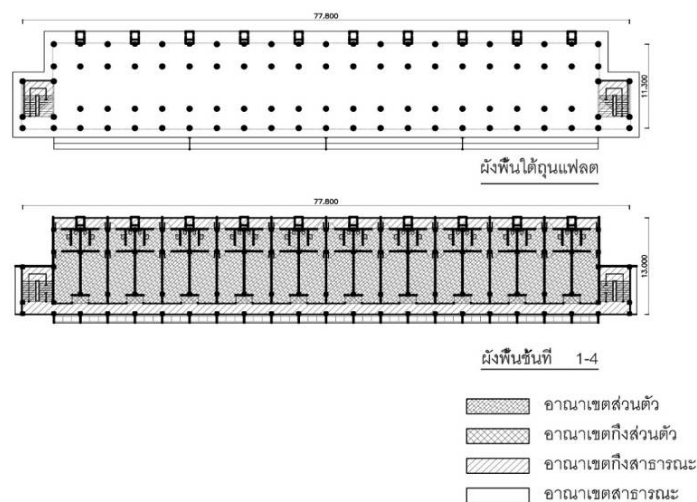
สำหรับที่อยู่อาศัยจากการศึกษาของ Newman

ที่มา: วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร. พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม มูลฐานทางพฤติกรรมเพื่อการออกแบบและวางแผน.

(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), น.215.

สำหรับพื้นที่ศึกษาแฟลตดินแดง ผู้ศึกษาจึงทำการแบ่งพื้นที่อาณาเขตในการศึกษาเบื้องต้น ดังนี้

- 1) อาณาเขตส่วนตัว (Private) คือ พื้นที่ภายในห้องพักอาศัยแต่ละหน่วย
- 2) อาณาเขตกึ่งส่วนตัว (Semi - Private) คือ พื้นที่ส่วนหน้าประตูห้องพักอาศัย
- 3) อาณาเขตกึ่งสาธารณะ (Semi - Public) คือ พื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของอาคาร มีเฉพาะผู้อยู่อาศัยในแฟลตที่สามารถใช้สอยพื้นที่ได้ แต่ก็ยังเป็นพื้นที่ที่เปิดให้บุคคลภายนอกมองเห็น นั่นคือ พื้นที่ส่วนระเบียงทางเดิน โถงบันได และระเบียงหลังห้องพัก
- 4) อาณาเขตสาธารณะ (Public) คือ พื้นที่ที่ผู้อยู่อาศัยในแฟลตและบุคคลภายนอกสามารถเดินผ่านหรือมองเห็นได้อย่างอิสระ คือ พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต พื้นที่ระหว่างแต่ละอาคารแฟลต และพื้นที่กันสาดของอาคารแฟลต

ภาพที่ 4: แสดงการแบ่งอาณาเขตครอบครองของผู้ศึกษาในพื้นที่แฟลตดินแดง

3.3. ข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่ศึกษาแฟลตดินแดง

เดิมพื้นที่บริเวณดินแดงเป็นที่ทิ้งขยะมูลฝอยของเทศบาลนครกรุงเทพมหานครส่วนหนึ่ง และเป็นบริเวณทุ่งนาอีกส่วนหนึ่ง ในปี พ.ศ.2494 กรมประชาสงเคราะห์ได้เริ่มโครงการจัดสร้างอาคารสงเคราะห์ที่ถนนดินแดงเพื่อช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อยเป็นโครงการแรก ด้วยรูปแบบบ้านไม้เรือนแถวชั้นเดียวและสองชั้น มีใต้ถุนสูง รวมทั้งสิ้น 1,088 หลัง ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2504 กรมประชาสงเคราะห์พบปัญหาบ้านไม้ที่สร้างขึ้นมีสภาพชำรุดทรุดโทรมลงไปมากจากปัจจัยหลายอย่าง ปัญหาการขาดแคลนที่ดินสำหรับสร้างที่พักอาศัยให้กับประชาชนในอนาคต ประกอบกับความต้องการด้านที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในกรุงเทพฯ มีมากขึ้นทุกขณะ เพื่อให้ที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้ใจกลางเมืองอันเป็นผลประโยชน์ต่อผู้มีรายได้น้อยในการเดินทางเข้ามาทำงานในเมือง ซึ่งในความเป็นจริงแล้วราคาที่ดินที่อยู่ใกล้ใจกลางเมืองหรือย่านอุตสาหกรรมมีแต่จะราคาสูงขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ รวมถึงเป็นการประหยัดที่ดินและเพื่อจะสร้างที่อยู่อาศัยให้ได้จำนวนมากในเนื้อที่ดินน้อย จึงสร้างเป็นตึกสูงขึ้นไปหลายชั้น กันเป็นห้องที่เรียกว่า แฟลต (Flat) แบบในต่างประเทศ

ภาพที่ 5: แสดงภาพถ่ายแฟลตดินแดงสมัยเพิ่งสร้างเสร็จ ปี พ.ศ.2506
ที่มา: เคหะชุมชนดินแดง 1. รวมภาพถ่ายกรุงเทพฯ สมัยก่อน. [แฟ้มข้อมูล]

กรมประชาสงเคราะห์จึงดำเนินการรื้ออาคารสงเคราะห์แบบไม้ที่ชำรุดทรุดโทรมออก พร้อมทั้งจัดสร้างอาคารตึกแบบแฟลตแห่งแรกในประเทศไทยขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2506 บริเวณถนนดินแดง ด้วยรูปแบบอาคารแฟลตสูง 5 ชั้น ใต้ถุนโล่ง จำนวน 64 หลัง 4,144 หน่วย โดยโยกย้ายผู้อยู่อาศัยจากบ้านไม้ไปเช่าอยู่อาศัยแฟลตที่จัดสร้างขึ้นใหม่ รวมทั้งรองรับผู้มีรายได้น้อยจากที่อื่นด้วย ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน หลังจากที่จัดตั้งการเคหะแห่งชาติขึ้นแล้ว ก็ได้โอนอาคารทั้งหมดให้อยู่ในความดูแลของการเคหะแห่งชาติ

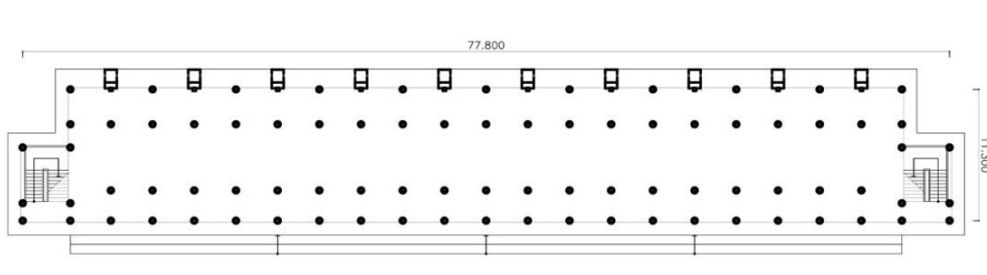
ปัจจุบันบริเวณพื้นที่เขตดินแดงมีสภาพแวดล้อมรอบโครงการที่อำนวยความสะดวกทางการคมนาคมขนส่ง รวมถึงยังเป็นที่ตั้งของศาลาว่าการกรุงเทพมหานครแห่งใหม่ มีหน่วยงานอื่นร่วมใช้พื้นที่ภายในชุมชน เช่น กระทรวงแรงงาน โรงพยาบาลราชานุกูล สนามกีฬาไทย-ญี่ปุ่นดินแดง และโรงเรียนพิบูลประชาสรรค์ เป็นต้น

3.3.1 ที่ตั้งโครงการ

ตั้งอยู่บริเวณแขวงดินแดง เขตดินแดง โดยพื้นที่โครงการมีความยาวเลียบตามแนวถนนหลายสาย ขอบเขตที่ดินโครงการมีดังนี้

ทิศเหนือ	ติดพื้นที่ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร
ทิศใต้	ติดถนนดินแดง และแนวบีงมีกกะสัน
ทิศตะวันออก	ติดถนนมิตรไมตรีและถนนจตุรทิศ
ทิศตะวันตก	ติดถนนวิภาวดี-รังสิต

หันหน้าตรงข้ามกัน บริเวณทางเดินหน้าห้องพักอาศัยมีการตกแต่งระเบียงอาคารตามความชอบส่วนบุคคลของเจ้าของห้องนั้นๆ เช่น การปลูกต้นไม้ การห้อยของประดับตกแต่ง เป็นต้น

ภาพที่ 7: แสดงผังพื้นที่ถุนอาคารแฟลต 1-8

ภาพที่ 8 และ 9: แสดงการใช้พื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะของอาคารแฟลต

ภาพที่ 10 และ 11: แสดงการใช้พื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะของอาคารแฟลต

ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นเกี่ยวกับแนวคิดชุมชนและความเป็นชุมชน ผู้ศึกษาได้เลือกใช้เกณฑ์การพิจารณามิติความเป็นชุมชนทั้ง 5 รูปแบบตามแนวคิดของ Nabeel Hamdi, 1997 และใช้ดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชนจากคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ, 2542 ผู้ศึกษาจึงขอเสนอกรอบแนวคิดและกำหนดสัญลักษณ์พื้นที่ต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจก่อนการกล่าวถึงข้อมูลการสำรวจภาคสนาม ดังนี้

3.3.3 มิติความเป็นชุมชน

จากคำอธิบายของ Nabeel Hamdi ผู้ศึกษาได้นำมาจำกัดความตามสภาพการอยู่อาศัยในการศึกษาครั้งนี้

ลำดับ	รูปแบบชุมชน	สัญลักษณ์
1	ชุมชนกายภาพ (Place – based Communities) ชุมชนที่มีลักษณะทางกายภาพร่วมกัน ได้แก่ ผู้อยู่อาศัยในอาคารแฟลตเดียวกัน	
2	ชุมชนวัฒนธรรม (Communities of Cultures) ชุมชนที่มีวัฒนธรรมเชื่อมโยงร่วมกัน ได้แก่ เครื่องญาติ, ชาติพันธุ์, ภาษา, ศาสนา และความเชื่อ	
3	ชุมชนความสนใจ (Communities of Interest) ชุมชนที่มีความสนใจร่วมกัน ได้แก่ งานอดิเรก, การใช้เวลาว่าง, การเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ	
4	ชุมชนวิชาชีพ (Communities of Practice) ชุมชนที่เชื่อมโยงกันผ่านวิชาชีพ ได้แก่ อาชีพและการเลี้ยงชีพ, กิจกรรมที่สร้างรายได้	
5	ชุมชนร่วมต้านทาน (Communities of Resistance) ชุมชนที่ร่วมต้านทานจากภัยคุกคามร่วมกัน ได้แก่ การจัดการ, การต่อสู้, การวางแผนอนาคต	

ตารางที่ 1: แสดงกรอบแนวคิดและสัญลักษณ์สีของชุมชนทั้ง 5 รูปแบบ

สัญลักษณ์ของชุมชนทั้ง 5 รูปแบบนี้ ผู้ศึกษาจะใช้ในการกำหนดสีพื้นที่กายภาพ (mapping) ตามลักษณะรูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่นั้นๆ

3.3.4 องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน ผู้ศึกษาได้คัดเลือก 4 องค์ประกอบด้วยกัน ดังนี้

1) มีบุคลากรที่หลากหลายรวมตัวกันอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ โดยศึกษาจากกายภาพพื้นที่ และความถี่หรือความบ่อยครั้งในการรวมตัวกัน

2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวด้วยผลประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก โดยศึกษาจากสาเหตุที่สมาชิกรวมตัวกัน, การรักษาผลประโยชน์, การจัดการบางอย่างร่วมกัน

3) เรียนรู้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเป็นแนวราบ และติดต่อสื่อสารกันหลากหลายรูปแบบ โดยศึกษาจากการติดต่อปฏิสัมพันธ์กัน เช่น การรู้จักเพื่อนสมาชิก, ความสนิทสนมกับเพื่อนสมาชิก, การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยศึกษาจากการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน

ทั้งนี้ องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมีความเกี่ยวเนื่องกับระดับความเข้มแข็งของชุมชน คำตอบจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้อยู่อาศัยจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าบุคคลนั้นๆ มีระดับความเข้มแข็งของชุมชนรูปแบบ ไหนที่ระดับใดบ้าง ผู้ศึกษาจึงสร้างเครื่องมือเพื่อวัดระดับความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

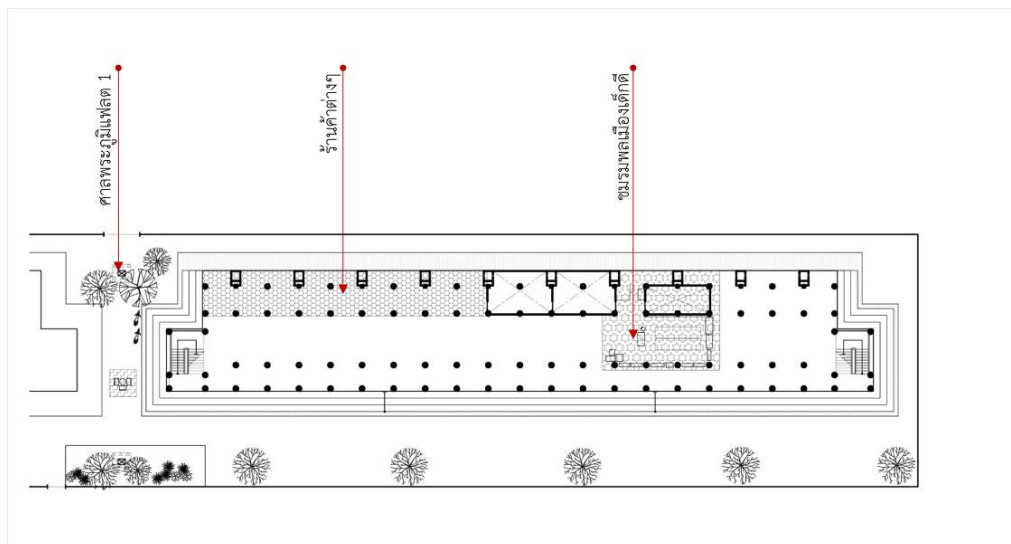
องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน						ระดับความ เข้มแข็ง
การรวมตัว กัน	เป้าหมาย และ ผลประโยชน์	เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเป็นแนวราบ			การจัดทำ กิจกรรม	
ความถี่ใน การรวมกลุ่ม	การรักษา ผลประโยชน์ จาก ผลกระทบ	การรู้จัก เพื่อน สมาชิก	ความสนิท สนม	การ ช่วยเหลือซึ่ง กันและกัน	การเข้าร่วม กิจกรรมของ ชุมชน	
มาเป็น ประจำ มาสม่ำเสมอ	รับรู้ปัญหา และมีการ ร่วมจัดการ บางอย่าง เพื่อชุมชน ของตนเอง	รู้จักดี มีการ รวมกลุ่มและ ทำกิจกรรม ชุมชน	คุยกันประจำ และมี ความเห็นอก เห็นใจต่อกัน	มีระบบกลไก ในการ ช่วยเหลือ	มีส่วนร่วมทั้ง ทางนโยบาย และกิจกรรม	ระดับ 5 (มาก)
มาบ่อยครั้ง	รับรู้ปัญหา และมีการ ร่วมจัดการ บางอย่าง เพื่อชุมชน ของตนเอง	จำหน้าได้ รู้จักชื่อ มีการ รวมกลุ่มกัน	คุยกัน บ่อยครั้ง	มีการแบ่งปัน มีการหยิบยืม สิ่งของ	ช่วยเหลือเงิน หรือสิ่งของ (อาจร่วม หรือไม่ร่วม กิจกรรม)	ระดับ 3 (ปานกลาง)
มานานๆ ครั้ง	รับรู้ปัญหา แต่ไม่ได้ช่วย อะไร	จำหน้าได้ อาจรู้จัก หรือไม่รู้จัก ชื่อ	ทักทาย เฉพาะเมื่อ เจอกัน	มีการ ช่วยเหลือ เท่าที่จำเป็น ช่วยเหลือ เฉพาะหน้า	ร่วมกิจกรรม เฉยๆ ไม่ได้ ช่วยอะไร	ระดับ 1 (น้อย)

ตารางที่ 2: แสดงองค์ประกอบและการวัดระดับความสัมพันธ์เชิงสังคมและชุมชน

องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน ผู้ศึกษาจะใช้ร่วมกับสัญลักษณ์ในการวางผังความสัมพันธ์ (diagram) ตามระดับความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งบุคคลหนึ่งคนอาจเป็นสมาชิกได้มากกว่าหนึ่งชุมชน และอาจมีระดับความเข้มแข็งในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน

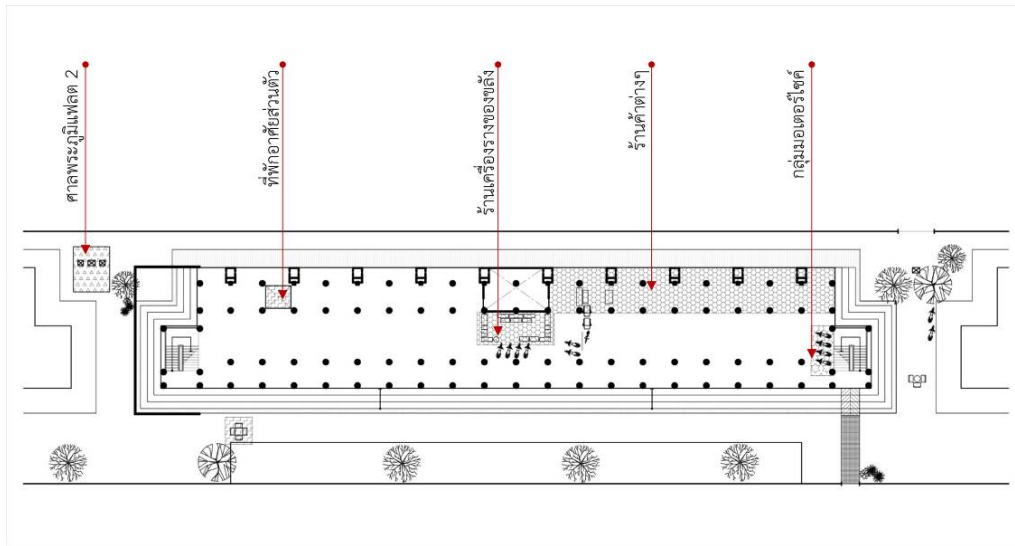
3.4. พื้นที่ศึกษาเฉพาะบริเวณพื้นที่สาธารณะ

จากการสำรวจภาคสนามในเบื้องต้น ทำให้ทราบว่าพื้นที่กายภาพที่มีมิติความสัมพันธ์ระดับการรวมกลุ่มและสะดวกต่อการเข้าถึงกลุ่มผู้อยู่อาศัย คือ พื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะของอาคารแฟลต อันได้แก่ พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต พื้นที่บริเวณโถงบันไดช้ายและขวาของอาคารแฟลต และพื้นที่บริเวณโดยรอบอาคารแฟลต ผู้ศึกษาจึงทำการสำรวจสภาพแวดล้อมโดยรอบใต้ถุนแฟลตและระหว่างแฟลต 1-8 โดยให้เป็นตัวแทนของมิติความเป็นชุมชนในแฟลตดินแดง โดยศึกษาผังการใช้ประโยชน์พื้นที่ (planning) และกำหนดสีพื้นที่กายภาพ (mapping) ตามรูปแบบชุมชนจากการสังเกตการณ์

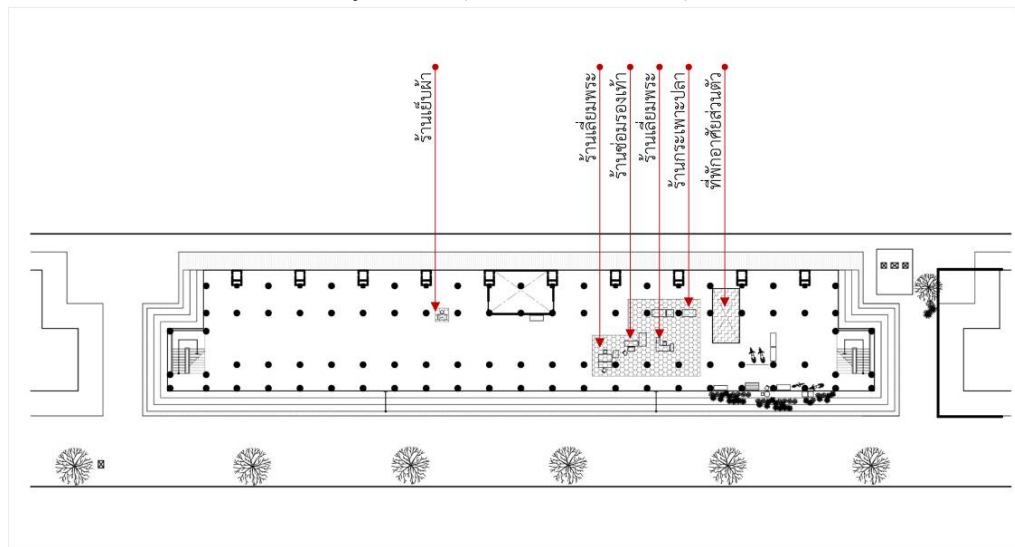
- ชุมชนกายภาพ (Place – based Communities)
- ชุมชนวัฒนธรรม (Communities of Cultures)
- ชุมชนความสนใจ (Communities of Interest)
- ชุมชนวิชาชีพ (Communities of Practice)
- ชุมชนร่วมต้านทาน (Communities of Resistance)

ภาพที่ 12: แสดงรูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนอาคารแฟลต 1

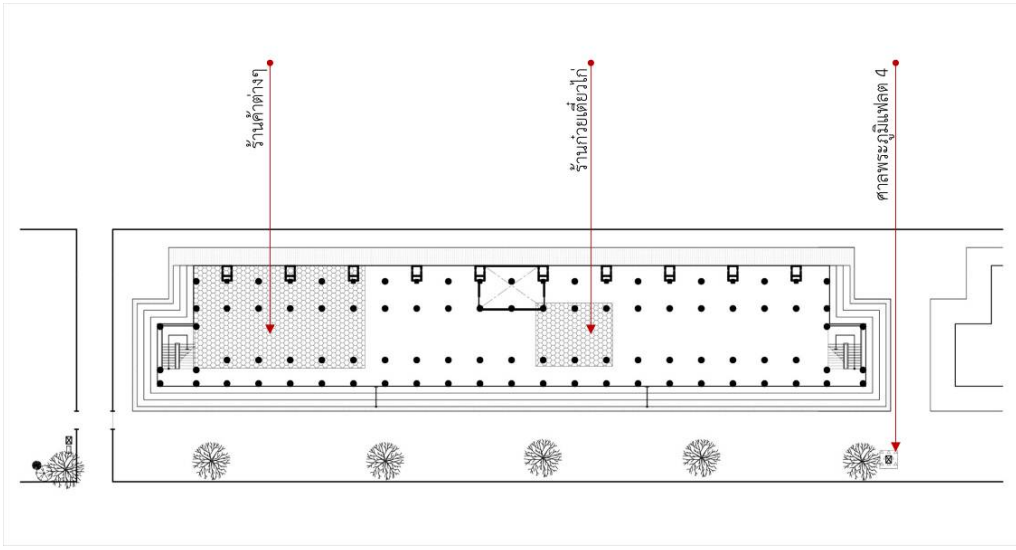
- ชุมชนกายภาพ (Place – based Communities)
- ชุมชนวัฒนธรรม (Communities of Cultures)
- ชุมชนความสนใจ (Communities of Interest)
- ชุมชนวิชาชีพ (Communities of Practice)
- ชุมชนร่วมต้านทาน (Communities of Resistance)

ภาพที่ 13: แสดงรูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนอาคารแฟลต 2

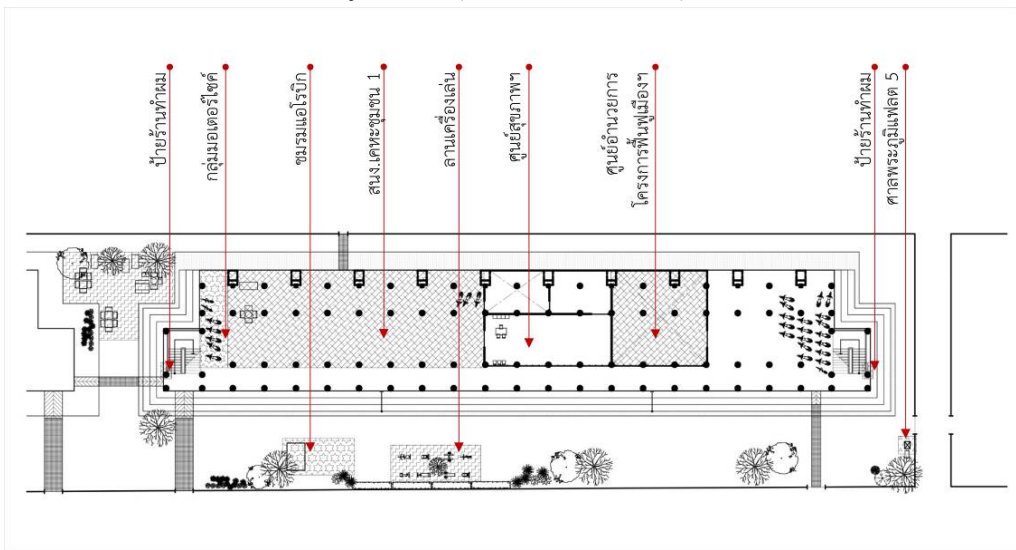
- ชุมชนกายภาพ (Place – based Communities)
- ชุมชนวัฒนธรรม (Communities of Cultures)
- ชุมชนความสนใจ (Communities of Interest)
- ชุมชนวิชาชีพ (Communities of Practice)
- ชุมชนร่วมต้านทาน (Communities of Resistance)

ภาพที่ 14: แสดงรูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนอาคารแฟลต 3

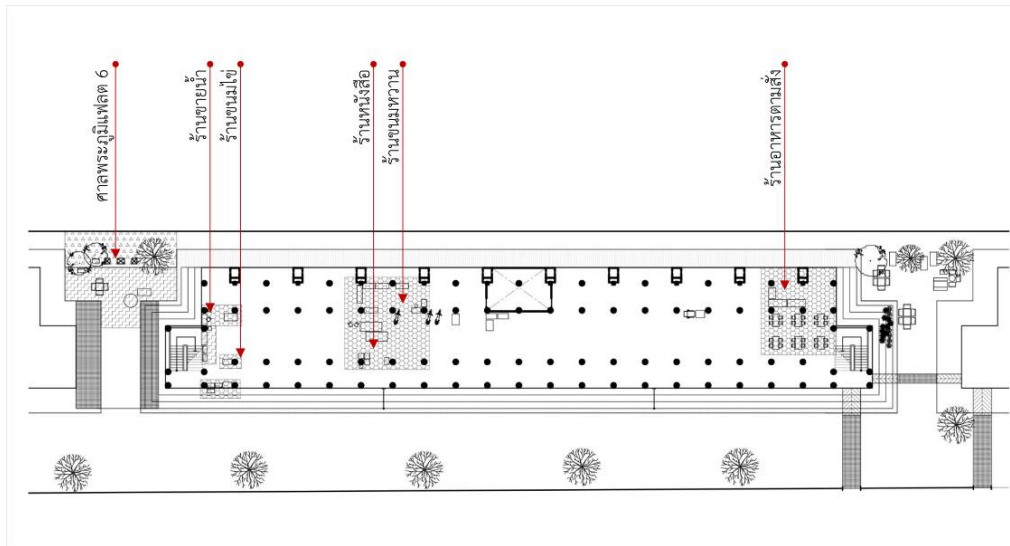
- ชุมชนกายภาพ (Place – based Communities)
- ชุมชนวัฒนธรรม (Communities of Cultures)
- ชุมชนความสนใจ (Communities of Interest)
- ชุมชนวิชาชีพ (Communities of Practice)
- ชุมชนร่วมต้านทาน (Communities of Resistance)

ภาพที่ 15: แสดงรูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนอาคารแพต 4

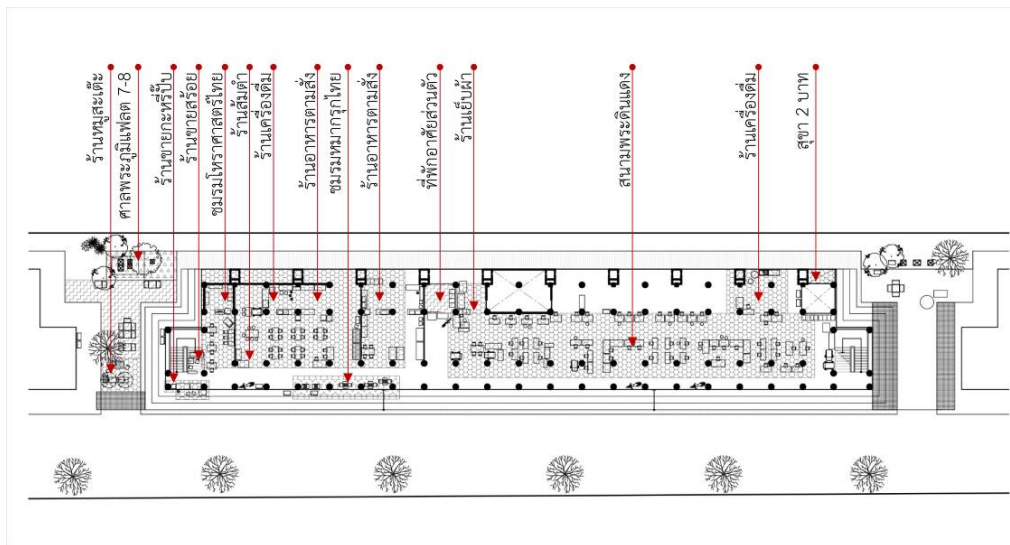
- ชุมชนกายภาพ (Place – based Communities)
- ชุมชนวัฒนธรรม (Communities of Cultures)
- ชุมชนความสนใจ (Communities of Interest)
- ชุมชนวิชาชีพ (Communities of Practice)
- ชุมชนร่วมต้านทาน (Communities of Resistance)

ภาพที่ 16: แสดงรูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนอาคารแพต 5

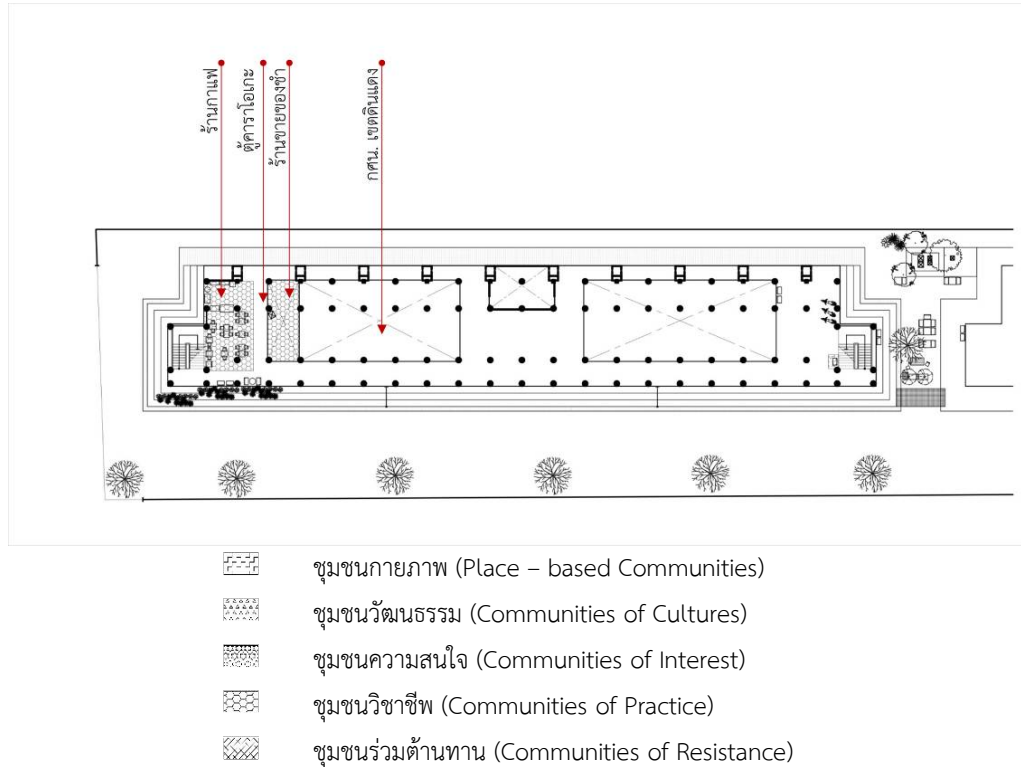
- ชุมชนกายภาพ (Place – based Communities)
- ชุมชนวัฒนธรรม (Communities of Cultures)
- ชุมชนความสนใจ (Communities of Interest)
- ชุมชนวิชาชีพ (Communities of Practice)
- ชุมชนร่วมต้านทาน (Communities of Resistance)

ภาพที่ 17: แสดงรูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนอาคารแฟลต 6

- ชุมชนกายภาพ (Place – based Communities)
- ชุมชนวัฒนธรรม (Communities of Cultures)
- ชุมชนความสนใจ (Communities of Interest)
- ชุมชนวิชาชีพ (Communities of Practice)
- ชุมชนร่วมต้านทาน (Communities of Resistance)

ภาพที่ 18: แสดงรูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนอาคารแฟลต 7

ภาพที่ 19: แสดงรูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนอาคารแฟลต 8

รูปแบบของชุมชนที่ผู้ศึกษาได้ระบุสัญลักษณ์พื้นที่ที่กายภาพลงไปนั้น เป็นเพียงการสังเกตการณ์แบบภาพรวม แต่การจะศึกษาวิเคราะห์ว่ากลุ่มคนที่ใช้พื้นที่เหล่านั้นมีมิติความเป็นชุมชนประเภทใดบ้าง และมีระดับความเข้มแข็งของชุมชนประเภทใดมากน้อยเพียงไหน จำเป็นต้องมีการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อสอบถามเกี่ยวกับกิจกรรม การใช้สอยพื้นที่ การดำเนินชีวิตประจำวัน และความสัมพันธ์อื่นๆ ที่มีร่วมกันกับเพื่อนบ้านในชั้นตอนต่อไป

ทั้งนี้ จากการสำรวจพื้นที่เพื่อระบุสัญลักษณ์พื้นที่ที่กายภาพในเบื้องต้น ผู้ศึกษาพบว่าบริเวณพื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 1-4 มีการใช้พื้นที่และกิจกรรมที่ค่อนข้างน้อย อาจเนื่องมาจากการมีเส้นถนนแบ่งขอบเขตพื้นที่อาคารแฟลต 1-4 และอาคารแฟลต 5-8 ออกจากกัน รวมถึงผนังรั้วโครงการอาคารแฟลต 1-4 มีลักษณะปิดล้อมจากถนนใหญ่หน้าโครงการ ผู้ศึกษาจึงกำหนดขอบเขตพื้นที่การสัมภาษณ์เชิงลึกไปที่บริเวณพื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 5-8 ที่มีกิจกรรมและการใช้สอยพื้นที่และรูปแบบการปฏิสัมพันธ์อันหลากหลาย เพื่อให้มีปริมาณของข้อมูลที่เหมาะสมสำหรับนำไปสู่กระบวนการศึกษาวิเคราะห์

4. ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีดำเนินการวิจัยแบบการสุ่มตัวอย่างแบบสะดวกสบาย (Convenience Sampling) ของผู้ใช้พื้นที่ที่มีการรวมกลุ่มบริเวณพื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 5-8 พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 5-8 พื้นที่บริเวณโถงบันไดซ้ายและขวาของอาคารแฟลต 5-8 และพื้นที่บริเวณโดยรอบอาคารแฟลต

การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้อยู่อาศัยที่ปรากฏตัวในพื้นที่สาธารณะ

ผู้ศึกษาดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้พื้นที่จำนวน 40 คน มีการตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป ได้แก่ ชื่อ อายุ เลขที่บ้าน สมาชิกในบ้าน ระยะการอยู่อาศัย เครือญาติ อาชีพ รายได้ ชีวิตประจำวัน และประเด็นคำถามเกี่ยวกับการรวมกลุ่มเพื่อกิจกรรมต่างๆ กับเพื่อนบ้าน ได้แก่ การใช้สอยพื้นที่ ความถี่หรือความบ่อยครั้ง รวมถึงหัวข้อในการสนทนากับเพื่อนบ้าน ประเด็นคำถามเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาวิเคราะห์ว่าผู้ใช้สัมภาษณ์นั้นมีการรวมกลุ่มกับเพื่อนบ้านในมิติความเป็นชุมชนรูปแบบใด และมีความเข้มแข็งของชุมชนแต่ละรูปแบบที่ระดับใดบ้าง จากนั้นผู้ศึกษาจึงทำการระบุตำแหน่งพื้นที่กายภาพ (mapping) ที่เกิดการรวมกลุ่ม และประเมินระดับศักยภาพความสัมพันธ์เชิงสังคมและชุมชนของผู้ให้สัมภาษณ์ตามเครื่องมือและเกณฑ์การพิจารณาที่ได้กล่าวไปข้างต้น จากนั้นจึงเรียบเรียงข้อมูลที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงสังคมและชุมชน สามารถแสดงผลได้ตามตารางต่อไปนี้

ลำดับ	พื้นที่การรวมกลุ่ม	รูปแบบของชุมชนและระดับความเข้มแข็งของชุมชน				
		ชุมชน กายภาพ	ชุมชน วัฒนธรรม	ชุมชน ความ สนใจ	ชุมชน วิชาชีพ	ชุมชนร่วม ด้านทาน
1	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 5 พื้นที่โถงบันไดอาคารแฟลต 5	5	5	0	5	3
2	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 5 พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 5 และ 6	5	5	0	0	3
3	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 5 พื้นที่หน้าอาคารแฟลต 5 พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 5 และ 6	3	3	1	1	0
4	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 5 พื้นที่โถงบันไดอาคารแฟลต 5 พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 5	5	3	0	0	0

SoA+

	และ 6					
5	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 6	5	0	0	3	1
6	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 5 พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 6 พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 6 และ 7	5	3	0	3	1
7*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 6	0	3	0	3	0
8	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 6	0	0	0	5	0
9	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 6 พื้นที่ตลาดกลางดินแดง	3	1	0	5	1
10	พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 6 และ 7	3	5	0	3	1
11	พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 6 และ 7 พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 7 และ 8	5	5	3	0	1
12*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7	0	0	0	5	0
13*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7	0	0	0	5	0
14*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7	0	0	0	5	0
15	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7	5	0	0	5	3
16	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7	1	0	1	5	3
17	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7 พื้นที่นอกโครงการแฟลตดิน แดง	5	5	5	5	1
18*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7 พื้นที่นอกโครงการแฟลตดิน แดง	0	0	5	3	0
19*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7 พื้นที่นอกโครงการแฟลตดิน แดง	0	0	3	1	0
20*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7	0	0	5	1	0

	พื้นที่นอกโครงการแพลตฟอร์ม แดง					
21*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่นอกโครงการแพลตฟอร์ม แดง	0	0	5	3	3
22*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่ระหว่างอาคารแพลตฟอร์ม 7 และ 8	0	0	3	3	0
23	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่ใต้ถุนอาคารแพลตฟอร์ม 8	3	5	1	5	5
24	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแพลตฟอร์ม 7	1	5	0	3	3
25	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่หน้าอาคารแพลตฟอร์ม 7	1	0	0	1	0
26	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่โถงบันไดอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่ระหว่างอาคารแพลตฟอร์ม 7 และ 8	1	3	1	3	1
27	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่ระหว่างอาคารแพลตฟอร์ม 7 และ 8	3	1	0	0	0
28	พื้นที่หน้าอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่ระหว่างอาคารแพลตฟอร์ม 7 และ 8	3	5	0	3	1
29	พื้นที่หน้าอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่ตลาดกลางดินแดง	1	5	0	1	0
30	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแพลตฟอร์ม 7 พื้นที่ระหว่างอาคารแพลตฟอร์ม 7 และ 8	3	3	5	3	1
31	พื้นที่ระหว่างอาคารแพลตฟอร์ม 7 และ 8	5	5	3	0	1
32	พื้นที่ระหว่างอาคารแพลตฟอร์ม 7 และ 8	5	3	0	0	5

33	พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 7 และ 8	1	0	1	0	0
34	พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 7 และ 8	5	0	0	0	1
35	พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 7 และ 8	5	1	0	1	1
36	พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 7 และ 8	1	0	1	3	0
37	พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 7 และ 8	1	1	1	3	0
38*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 8	0	0	0	5	0
39*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 8	1	5	3	5	0
40*	พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 7 พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต 8	0	0	3	5	0

* ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ใช่ผู้อยู่อาศัยในโครงการแฟลตดินแดง
ตารางที่ 3: แสดงข้อมูลความสัมพันธ์เชิงสังคมและชุมชน
ของกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้พื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะ

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่าพื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะนั้นสามารถพบมิติความเป็นชุมชนได้ทั้ง 5 รูปแบบ ผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละท่านมีส่วนร่วมกับรูปแบบของชุมชน ระดับความเข้มแข็ง รวมถึงลักษณะการใช้สอยพื้นที่เพื่อการรวมกลุ่มที่หลากหลาย ผู้ศึกษาจึงดำเนินการนับความบ่อยครั้งของการพบชุมชนแต่ละรูปแบบ และประเมินระดับความความสัมพันธ์เชิงสังคมและชุมชนตามเครื่องมือที่ได้กล่าวไปข้างต้น (ตารางที่ 2: องค์กรประกอบและการวัดระดับความสัมพันธ์เชิงสังคมและชุมชน) และดำเนินการนับความถี่หรือความบ่อยครั้งของการใช้สอยพื้นที่สาธารณะเพื่อการรวมกลุ่ม สามารถแสดงผลได้ตามตารางต่อไปนี้

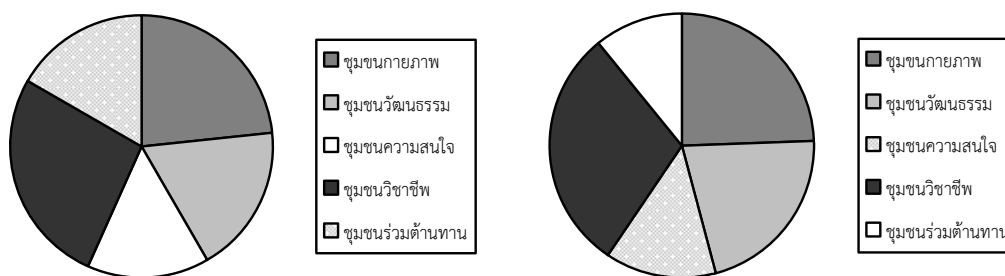
ความเข้มแข็งของชุมชน	การพบรูปแบบของชุมชน					ผลรวม
	ชุมชน กายภาพ	ชุมชน วัฒนธรรม	ชุมชน ความ สนใจ	ชุมชน วิชาชีพ	ชุมชนร่วม ด้านทาน	
ระดับ 5 (มาก)	12	11	5	13	2	
ระดับ 3 (ปานกลาง)	7	7	6	13	6	

ระดับ 1 (น้อย)	9	4	7	5	12	
จำนวนครั้งที่พบ	28	22	18	32	20	120
ระดับความสัมพันธ์	90	80	50	110	40	370

ตารางที่ 4: แสดงผลการรวบรวมข้อมูลความสัมพันธ์เชิงสังคมและชุมชนของกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้พื้นที่สาธารณะ

รูปแบบของชุมชน	การพบรูปแบบชุมชน (ร้อยละ)	ระดับความสัมพันธ์ (ร้อยละ)
ชุมชนกายภาพ	23.33	24.33
ชุมชนวัฒนธรรม	18.33	21.62
ชุมชนความสนใจ	15.00	13.51
ชุมชนวิชาชีพ	26.67	29.73
ชุมชนร่วมด้านทาน	16.67	10.81

ตารางที่ 5: แสดงร้อยละความสัมพันธ์เชิงสังคมและชุมชนของกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้พื้นที่สาธารณะ

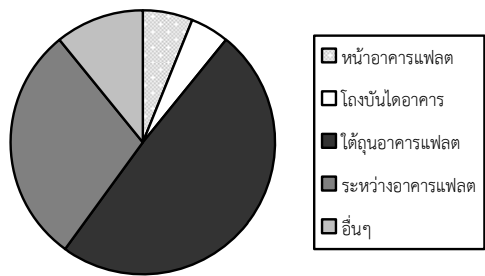
แผนภูมิ ก

แผนภูมิ ข

ภาพที่ 20: แสดงแผนภูมิร้อยละการพบรูปแบบชุมชนและระดับความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะที่มีการรวมกลุ่ม	การพบการใช้พื้นที่	
	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
พื้นที่หน้าอาคารแฟลต	4	6.15
พื้นที่โถงบันไดอาคาร	3	4.62
พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลต	32	49.23
พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต	19	29.23
พื้นที่อื่นๆ	7	10.77
ผลรวม	65	

ตารางที่ 6: แสดงลักษณะการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการรวมกลุ่มของกลุ่มตัวอย่าง

แผนภูมิ ค

ภาพที่ 21: แสดงแผนภูมิร้อยละการใช้พื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะเพื่อการรวมกลุ่มของกลุ่มตัวอย่าง

ผลการศึกษาวิจัยจากผู้ให้สัมภาษณ์ที่ใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการรวมกลุ่มจำนวน 40 คน พบว่า 1) มีรูปแบบชุมชนกายภาพร้อยละ 23.33 มีระดับความเข้มแข็งของชุมชนร้อยละ 24.33 2) มีรูปแบบชุมชนวัฒนธรรมร้อยละ 18.33 มีระดับความเข้มแข็งของชุมชนร้อยละ 21.62 3) มีรูปแบบชุมชนความสนใจร้อยละ 15.00 มีระดับความเข้มแข็งของชุมชนร้อยละ 13.51 4) มีรูปแบบชุมชนวิชาชีพร้อยละ 26.67 มีระดับความเข้มแข็งของชุมชนร้อยละ 29.73 และ 5) มีรูปแบบชุมชนวิชาชีพร้อยละ 16.67 มีระดับความเข้มแข็งของชุมชนร้อยละ 10.81

โดยรูปแบบของชุมชนที่พบได้มากที่สุดหรือบ่อยครั้ง (ภาพที่ 20: แผนภูมิ ก) เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ 1) ชุมชนวิชาชีพ 2) ชุมชนกายภาพ 3) ชุมชนวัฒนธรรม 4) ชุมชนร่วมด้านทาน และพบน้อยที่สุด คือ 5) ชุมชนความสนใจ

ระดับความเข้มแข็งของชุมชน (ภาพที่ 20: แผนภูมิ ข) เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ 1) ชุมชนวิชาชีพ 2) ชุมชนกายภาพ 3) ชุมชนวัฒนธรรม 4) ชุมชนความสนใจ และระดับความเข้มแข็งน้อยที่สุด คือ 5) ชุมชนร่วมด้านทาน

จะเห็นได้ว่ารูปแบบชุมชนที่พบได้บ่อยครั้งที่สุด มีระดับความเข้มแข็งของชุมชนมากที่สุด แต่รูปแบบชุมชนที่พบได้น้อยครั้งที่สุด อาจไม่ได้มีระดับความเข้มแข็งของชุมชนน้อยที่สุดอย่างมีนัยยะสำคัญ

นอกจากนี้การใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการรวมกลุ่ม (ภาพที่ 21: แผนภูมิ ค) สามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ 1) พื้นที่ใต้ถุนแฟลตอาคาร 2) พื้นที่ระหว่างอาคารแฟลต 3) พื้นที่อื่นๆ 4) พื้นที่หน้าอาคารแฟลต และพบน้อยที่สุด คือ 5) พื้นที่โถงบันไดอาคารแฟลต

สรุปได้ว่าการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการรวมกลุ่มในโครงการแฟลตดินแดง สามารถพบรูปแบบของชุมชนที่เชื่อมโยงกันผ่านวิชาชีพ อันได้แก่ อาชีพ การเลี้ยงชีพ และกิจกรรมที่สร้างรายได้โดยน่าจะเกิดจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ใต้ถุนอาคารแฟลตมากที่สุด และเมื่อศึกษาวิเคราะห์แล้วพบว่า มีระดับความเข้มแข็งของชุมชนที่สัมพันธ์กัน นั่นแสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้ใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะเพื่อการประกอบอาชีพนั้นมีการปฏิสัมพันธ์กัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีการเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในชุมชนของตนเอง

5. การอภิปรายผล

การสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้พื้นที่เพื่อการรวมกลุ่ม ทำให้พบว่าพื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะของโครงการแฟลตดินแดงนั้นถูกใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างหลากหลาย ทั้งจากผู้อยู่อาศัยและบุคคลภายนอกที่เดินทางเข้ามาใช้พื้นที่แบบชั่วคราว การรวมกลุ่มในพื้นที่สาธารณะนั้นพบรูปแบบของชุมชนทั้ง 5 รูปแบบ ความบ่อยครั้งในการพบรูปแบบชุมชนนั้นๆ โดยส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มแข็งของชุมชน

เป็นที่น่าสนใจมากกว่าเมื่อทฤษฎีสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมมนุษย์กล่าวถึงการจัดวางกลุ่มอาคารตามทิศทางถนนนั้นไม่กระตุ้นต่อการติดต่อทางสังคม รวมถึงสังคมภายนอกที่ตัดสินใจสภาพการอยู่อาศัยในอาคารแฟลตนั้นเป็นแหล่งความสัมพันธ์ ความไม่เป็นมิตร การไม่เอื้ออาทรต่อกัน แต่ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอาคารแฟลต 5-8 ที่มีการจัดวางอาคารตามทิศทางของถนนนั้น มีผู้ใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อสร้างความสัมพันธ์เชิงสังคม ชุมชน และวัฒนธรรมในมิติต่างๆ ร่วมกัน

ทั้งนี้ ผู้ศึกษาไม่สามารถตัดสินได้ว่าความสัมพันธ์เชิงสังคมหรือชุมชนรูปแบบใดจะเป็นสาเหตุให้เกิดการก่อรูปมิติความเป็นชุมชนรูปแบบอื่นๆ ได้อีก กล่าวคือ ไม่สามารถตัดสินได้ว่าเพราะมีชุมชนรูปแบบนี้แล้วจึงเกิดชุมชนรูปแบบนั้น บทความนี้เป็นกรกล่าวถึงกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้พื้นที่เพื่อการรวมกลุ่มในพื้นที่สาธารณะ ผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบด้วยผู้อยู่อาศัยและบุคคลภายนอก หากต้องการจะพิสูจน์มิติความเป็นชุมชนของผู้อยู่อาศัยเพื่อการรวมกลุ่มในพื้นที่สาธารณะ อาจต้องใช้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเป็นผู้อยู่อาศัยในโครงการแฟลตดินแดง รวมถึงอาจต้องมีการขยายขอบเขตการศึกษามากขึ้นต่อไปในอนาคต

6. บรรณานุกรม

ภาษาไทย

คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ. 2542. เอกสารเผยแพร่.

ชวลิต นิตยะ. 2544. บ้านสร้างบางส่วนในประเทศไทย : กรณีทุ่งสองห้องและเมืองใหม่บางพลี. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. 2556. ชุมชน. สงขลา: บริษัท นำศิลป์โฆษณา.

วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์. 2548. ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ. 2548. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน : โครงการฟื้นฟูเมืองชุมชนดินแดง. สถาบันพระปกเกล้า.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. 2541. พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม มูลฐานทางพฤติกรรมเพื่อการออกแบบและวางแผน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุชาติ พวงสำลี และ วิรบูรณ์ วิสารสกุล. 2541. ประชาคม คำความคิด และความหมาย. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อัจฉา. 2541. การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อภิสิทธิ์ อารังวรากล. 2544. กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เอื้อม อนันตศานต์. 2518. การออกแบบผังบริเวณในวิชาผังเมืองและสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

ภาษาอังกฤษ

Nabeel Hamdi and Reinhard Goethert. 1997. *Action Planning for Cities a Guide to Community Practice*. English: Jphn Wiley & Sons Ltd.

Oscar Newman. 1973. *Defensible Space*. New York: Macmillan.

Phyllis Ann. 2004. *Practicing sociology in the community: a student's guide*. New Jersey: Pearson Education.

กิตติกรรมประกาศ:

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “มิติความเป็นชุมชนของผู้อยู่อาศัยในเคหะสงเคราะห์:
กรณีศึกษา แพลตดินแดง” โดยมี ผศ.ดร.สุพิชชา ไตรวิชัย เป็นผู้ควบคุม